

Študija Rimskega kluba je pred štiridesetimi leti odprla polje refleksije o prihodnjem razvoju človeštva, ki se zgošča v tej, recimo ji, »Rimski izbiri«

»Je boljše poskusiti živeti znotraj te meje tako, da sprejmemo prostovoljno omejitev rasti? Ali je boljše nadaljevati rast, dokler se ne pokaže kaka druga naravna meja, in upati, da bo takrat drug tehnološki skok omogočil še naprej nadaljevati rast? Zadnji nekaj stoletij je človeška družba ubirala drugo smer tako dosledno in uspešno, da je bila prva možnost domala pozabljena. Marsikdo se morda ne bo strinjal s trditvijo, da se morata naraščanje prebivalstva in rast kapitala *kmalu* ustaviti. Toda komaj da bo kdo dokazoval, da se lahko materialna rast na tem planetu večno nadaljuje. Na tej točki človeške zgodovine je malo prej zastavljena izbira še vedno mogoča na skoraj vseh področjih človekove dejavnosti.« *Meje rasti* (Ljubjana: Cankarjeva založba, 1974), str. 171.

Ugotovitev po moje predstavlja srž in aktualno bistvo rimskega sporočila. Ali si ne zastavljamo iste dileme tudi danes? Morda, a le morda smo še na točki, ko lahko s preišljenimi in prostovoljnimi dejanji omejimo izpuste toplogrednih plinov in preprečimo podnebne spremembe v obsegu, ki bi nas postavil na povsem neznan teritorij obstoja – že človekovega obstoja, če drugih, manj antropocentričnih ozirov (torej posledic podnebnih sprememb za ne-človeška bitja) niti ne omenjam.

Če si isto vprašanje v ponovljeni obliki zastavljamo že drugič (in tudi ves čas vmes, čeprav je bilo v »herojskem« času tranzicije in ekonomske globalizacije postavljeno v ozadje), je resen problem, kaj to pomeni? Kaj to pomeni za družbo, ki si ga zastavlja, in kaj to nenazadnje pomeni za samo vprašanje?

Kar se tiče vprašanja. Nasprotniki razmišljanja o mejah rasti trdijo, da je to ponavljanje natančno dokaz nesmiselnosti in napačnosti teze o mejah rasti. Tako, pravijo, kot številne konkretne napovedi prvega rimskega poročila (recimo o nafti) danes zvenijo irelevantno, naj bi se čez čas izkazalo za sodobne inkarnacije žanra, kot so poročila IPCC. Moj zaključek, na kratko, bi bil ravno ravno nasproten: to, da se isto vprašanje ponavlja pravzaprav že od začetka naše moderne industrijske civilizacije, že dobrih 200 let, od Malthusa prek Marxa do danes, in to vsakič znova bolj urgentno, priča, da gre res za neko travmatično jedro naše civilizacije. Vrača se, ker se z njim dejansko še nismo soočili.

Kar se tiče spraševanja. V dobri spremni besedi, ki jo je l. 74 k slovenski izdaji *Mej rasti* napisal ekonomist Stane Kraševac, avtor neizogibno, a zelo relevantno, citira Marxa iz III. knjige *Kapitala*: »Produkcija se ne ustavi tam, kjer bi to zahtevala zadovoljenost potreb, temveč tam, kjer to zahteva produkcija in realizacija profita ... Prava meja kapitalistične produkcije je kapital sam. Meja je v tem, da se kapital in samopovečanje njegove vrednosti pojavljata kot izhodišče in konec, kot motiv in smoter produkcije; da je produkcija samo produkcija za kapital, ne pa nasprotno, da bi bila produkcijska sredstva za čedalje širše oblikovanje življenjskega procesa v korist družbe producentov.«

Marxova univerzalna diagnoza je dvojna: prvič, gre za vrsto rasti, ki ni koristna družbi in ljudem, saj kot cilj in merilo rasti ne nastopa *rast dobrobiti* ljudi ali družb, temveč *rast kapitala*. In drugič, gre za vrsto rasti, ki sicer izčrpuje zunanje faktorje (naravne vire, ljudi ...), a jih istočasno vsaj neposredno ne

upošteva kot omejitvene faktorje rasti, saj vse zvede na edini omejitveni faktor, ki ga pozna, to je stopnja dobička. Marx s tem opozori na neko pozabo ali izgubo realnosti, ki je v jedru kapitalizma in njegove iluzije o možnosti naskončne rasti.

K temu bi dodal še eno antropološko perspektivo: človek je tistega tipa opica, ki premika svoje meje v razmerju do okolja. Takoj, ko nam je relativno stabilno podnebje holocena zadnjih okoli 12.000 let nazaj to omogočilo, smo v velikem številu naselili cel planet v praktično vseh mogočih kopenskih okoljih. Človek je vedno premikal meje, to nam je v naravi, a se jih je istočasno zavedal, se umestil v razmerju do njih. Kar je porušilo to človekovo razmerje do meje in vzpostavilo nek suspendiran prostor, v katerem na videz ni meje, je v veliki meri industrijska civilizacija poceni dostopnih fosilnih goriv. Praktično zastoj energija v navidez neskončni količini. Nafta je tista prava kri, ki je pognala Marxov organizem kapitalističnega samopovečevanja do skrajnosti. Vendar gre za brezmejnost na kredit, ki se žal hitro izteka.

Rimsko poročilo je bilo eno prvih inštitucij, ki je lociralo diagnozo problema rasti v fosilna goriva, in to je še ena točka, ki ga močno aktualizira. Seveda, po odkritju umetno povzročenih podnebnih sprememb mora biti vsakemu informiranemu in racionalnem človeškem bitju (kar pa je na žalost še vedno presenetljivo redek presek čudovitega živalskega sveta) jasno, da je te zgodbe na kredit kupljene brezmejnosti konec in da smo jo pravzaprav že začeli plačevati.

Poleg tega se sprašujemo, ali ni bila ta brezmejnost že ves čas neka iluzija? V smislu, da je številni prebivalci planeta, predvsem tisti na nesrečnejših geografskih širinah, nikoli niso zares izkusili, nasprotno, številni bi verjetno obdobje zadnjih stotih let »rasti« opisali kot obdobje brezmejnosti – ampak brezmejnosti izkoriščanja.

A vendarle se je v štirih desetletjih nekaj premaknilo. Zavest o *mejah rasti* je proizvedla, kot posledico in korelativno svoji negativni, kritični nalogi, da smo pričeli resno obravnavati drugačne modele vodenja in razvoja sveta – npr. razvoj doktrine *trajnosti* – in določeni strukturni premiki se v resnici dogajajo. So že dovolj veliki, da so pripravili teren za pravičen odgovor na *rimsko izbiro* ki smo ga zastavili na začetku? Na globalni ravni se bo to pokazalo na poti iz Kopenhavn ...

Kaj pa Slovenija, kako stojimo v razmerju do našega vprašanja? Bili smo (ali pa smo še vedno?) t.i. »mlada država«, a bolje bi bilo reči, *država-projekt*; torej v idealnem položaju, da se soočimo z izbiro, jo prepoznamo kot temeljno in iz nje potegnemo konsekvence za tip razvoja države in politik, za samo državno identiteto. Zaradi priložnosti Slovenije kot države-projekta, sem bolj kritičen do Slovenije in našega (ne)trajnostnega razvojnega političnega modela, kar bi mi ob primerjavi z drugimi državami lahko kdo očital. Mi smo še posebej v položaju, ko lahko določimo ali izberemo drugačen, če hočete, trajnosten model države, ki ne sledi samoumevnemu, nepremišljenemu imperativu brezmejnosti.

Žal se to praktično na nobenem področju ni zgodilo. Okoljska politika (v smislu institucionalne okoljske politike) je pomaknjena povsem na margino političnega polja, daleč stran od »državotvornega« centra politične moči, kjer bi po mojem mnenju morala biti. Na simbolni ravni gre ta marginalizacija včasih prav v absurdne skrajnosti: tako denimo Slovenija nedavno ni poslala svojih delegatov na CITES konferenco v Katar, ker je bilo menda potovanje predrago za tako »nepomembne« namene, kot je sodelovanje pri ključnem mednarodnem telesu, ki poskuša regulirati ravnanje z ogroženimi vrstami. Še posebej je to absurdno, ker Slovenija precej dobro izpolnjuje

navodila CITES o trgovanju z ogroženimi vrstami; istočasno pa se očitno politično distancira od aktivnega ustvarjanja globalne politike na tem področju. Primer sem navedel, ker je tipičen in simptomatičen glede vrednotenja okoljske politike v vrednostni strukturi našega političnega prostora.

Tudi gospodarski in infrastrukturni razvoj poteka v nakakšni smeri mirne samoumevnosti, ki je ne motijo »trajnostne fantazije«. Postali smo mala država velikih avtocest – kdaj se je zgodilo, da je polaganje asfalta postalo prva nacionalna prioriteta? Kje je bila izbira? A vprašanje »kdaj« je mogoče irelevantno, ker se nam to dogaja tudi danes, ta hip, pred očmi: obnova termoelektrarne, ki nas bo za naslednjih nekaj desetletji iz vidika energitike definirala kot ogljično družbo; novo пристanišče v Kopru, ki bo v eno najbolj ogroženih morskih okolji na svetu, pripeljalo še ladjo, dve, ali tri. V naše edino morsko okolje, pravzaprav. Ampak nacionalni interes je drugje, v dostopu do odprtega morja – se strinjam, potrebovali ga bomo, da bomo lahko v nasprotni smeri od tovornih ladij po koridorju odplavali do čiste vode ... Kje je bila izbira, oziroma, kje je izbira?

V slovenskem političnem prostoru glede trajnosti, glede zavedanja mej razvoja, vlada impasse. Kaj je temu razlog? Spomnimo se začetka slovenske demokratične politike, ko je v nekem trenutku izgledalo, da bo zelena, okoljska politika konstitutivna v načrtanju smeri razvoja in konstitucije nove države. Nato se je zgodila neka prerazporeditev: prva »herojska« generacija okoljevarstvenikov se je ali umaknila, ali premaknila v strokovno-uradniško sfero, na drugi strani pa se je nekoliko kasneje začela oblikovati razmeroma močna civilna, nevladna okoljska scena. Ta razvoj bi sam po sebi lahko bil pozitiven, saj imamo močno uradniško-strokovno in aktivistično-nevladno dimenzijo. A istočasno se je zgodilo nekaj nezaželenega: strogo politično polje v ožjem pomenu se je izpraznilo okoljske politike in politikov; to je navsezadnje pripeljalo do točke, ko danes v Sloveniji dejansko nimamo niti enega samega vrhunskega (v smislu realne politične moči, s katero razpolaga) politika, za katerega bi lahko dejali, da iz svoje pozicije v celoti stoji in zagovarja reči okoljevarstva, trajnosti, zelene politike.

In še en poseben politični fenomen se je vzpostavil, ki mi je sicer kot političnemu znanstveniku zanimiv, a me kot državljana neskončno frustrira. To je obstoj nekakšne *pol-propustne cezure*, kjer je na eni strani civilna, nevladna okoljska scena, glede določenih zadev včasih tudi okoljski strokovni in uradniški aparat države. Na drugi strani pa je »močna« politika, politika realizacije. Čez to cezuro se vse sliši, se tudi prisluhne in kima; v prostem času se celo posodi roko (kot ob nedavni čistilni akciji). Ampak glede vpliva na strateške odločitve pa je cezura popolna – tam gredo stvari svojo pot, bi rekel, v brezmejnost in naprej, vse do šoštanja.